

ילכתחילה אריבער'

מניעות, קשיים וספקות בעבודת ה' – עצות והדרכות מוהר"ן, אדה"ז
והראי"ה

ראשי פרקים

פתיחה

מניעות, קשיים וספקות

ר' נחמן - מניעות

א. עיקר החשק ע"י המניעה

ב. 'המניעה הגדול היא מניעת המח'

ג. שם הא-לוהים

ד. להיות עקשן

חב"ד - לכתחילה אריבער

הרב קוק - מניעות פנימיות

א. הריסה צורך בניין

ב. ההכרה הסובייקטיבית

ג. כל המסיבות שבעולם הם עצת ה' לתעודת האדם

השוואה וסיכום

הרב קוק ור' נחמן

אדמו"רי חב"ד ור' נחמן

פתיחה

אפתח בסיפור. לפני מספר שנים נכחתי בשיחה של הרב יהושע שפירא לצוות של גרעין תורני שהיה בראשית דרכו. במהלך השיחה הועלו הקשיים הרבים בהם נתקלים חברי הגרעין בעבודתם. בתגובה לדבריהם שיתף אותנו הרב שפירא בדברים ששמע מהרב יצחק גינזבורג. הדברים הללו הותירו בי רושם רב. בימים שעוד ניתן היה, נכנס הרב גינזבורג, לראשונה בחייו, להתייחדות (= מפגש אישי) עם הרבי מליובאוויטש. הרב גינזבורג רצה, באופן טבעי, לנצל בצורה מיטבית את המעמד ולשאול את השאלה הטובה ביותר והמעסיקה אותו יותר מכל. לאחר התלבטויות, שאל את השאלה הבאה: האם מניעות וקשיים בעשייה חיובית הם סימן להפסיק ולהרפות, או שיש להתגבר עליהם ולהמשיך הלאה? את תשובתו של הרבי אפרט לקמן. שאלתו של הרב גינזבורג היא השאלה המארגנת את ציר ההתקדמות של מאמר זה: התמודדות עם מניעות, קשיים וספקות בעבודת ה'.

מניעות, קשיים וספקות

במהלך חייו נתקלים אנו לא אחת בעובדות או באנשים המקשים עלינו את המשך ההתנהלות כפי שהיא. מצב זה יכול לגרור אותנו לסוגים שונים של תגובות נפשיות פסימיות כגון: כעס, ייאוש או ספק אודות נחיצותה או נכונותה של התנהלות ספציפית, והדוגמאות לכך רבות.

כותרת המאמר לקוחה מהדרכה חשובה בעבודת ה' ובהתנהלות בכלל, ביחס לאחד ממצבים אלו, אותה מסר האדמו"ר הרביעי לבית חב"ד - ר' שמואל שניאורסון. הרחבה בעניינה של הדרכה זו תבוא בהמשכם של הדברים. עניינה של הרשימה, כאמור, הוא להציע מגוון של הדרכות ועצות שניתנו ע"י ר' נחמן מברסלב, אדמו"רי חב"ד והרב קוק, נוכח מציאותם של קשיים אלו. יש להדגיש שהתורות וההדרכות שיובאו עוסקים במצבים שונים של קשיים ומניעות, ואינם עוסקים כולם בפתרונה של אותה שאלה ואותו מצב עובדתי ונפשי: ר' נחמן עוסק במניעות ועיכובים, הרב קוק עוסק בנפילות ואדמו"רי חב"ד עוסקים בין השאר בספקות. מובן הוא שהדרכות אלו הן כלליות, מורות לנו את המגמה והכיוון בלבד ואינן פוטרות כל אחד ואחת מאיתנו לערוך ברור והתבוננות אישית ורלוונטית, כפי שעולה מתוך הדברים עצמם. מובן גם כן שבתורותיהם של הנ"ל ישנן הדרכות נוספות מלבד האמור לקמן, ודבריי אינם אלא לקט נבחר.

ר' נחמן - מניעות

העיסוק במניעות, באופן ההתמודדות המעשי עימן ובמשמעות הרוחנית שלהן, מרובה ומודגש בתורת ברסלב אז והיום, ובאופן יחסי לעצות וההדרכות השונות שנמצאות בתורות ברסלב, נעסוק בדבריו בהרחבת יתר. בלקוטי מוהר"ן מופיעה התייחסות מפורשת לתופעת המניעות במספר מקומות המאירים את הסוגיה מזוויות שונות. נעסוק בארבע תורות, בהן נראה שלושה כיוונים מרכזיים לעיסוק והתמודדות עם מניעות ועיכובים בחיים בכלל ובעבודת ה' בפרט.¹

א. עיקר החשק ע"י המניעה

"והשקה את כל פני האדמה", פי על ידה נמשכין השפעות פנ"ל, וכשנמשך השפעה, צריך לעשות כלי לקבל השפעה שלא ינקו החיצונים ממנו, והפלי היא בחינת מס סתומה, וזה אותיות אדם: ועל ידי השתוקקות והרצון לנסע להצדיק, נעשה רשם הפלי, כמו אמר פ"ק פשוט לעשות כלי צריך לציר ולתקק מתחלה רשם וציור הפלי, ואחר - כך עושה הפלי, כן בזה הרצון לנסע נעשה הציור ורשם הפלי, ואחר - כך כשבא אליו נעשה הפלי וזה (שמואל - א ט"ו): "אדם יראה לעינים", על - ידי יראה לעינים, הינו היראה התחתונה שמקבל על - ידי מה שרואה בעינים פנ"ל, על ידי זה נעשה בחינת אדם. הינו שנמשכין השפעות על ידי אד שיהא בחינת יראה זו פנ"ל. והמם הוא הפלי לקבל השפעה פנ"ל, אבל על ידי היראה העליונה הנ"ל שהיא באה מהשפלת הלב ברוממותו, על ידה אשתלם שמה קדישא דקדושאבריה הוא פנ"ל, וזה וה' יראה ללב, שעל ידי יראה ללב שהוא בחינת יראה עליונה שהיא באה מהשפלת הלב ברוממותו יתברך פנ"ל. על - ידי - זה נשלם שם ה' [...]

[זה המאמר שמעתי בשמו, שהוא שיה על פסוק (תהלים פ"ד):

"ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון", ואיני יודע הפרוש, אך כפי הנראה, יש שיכות לסוף המקרא לענין מאמר הנ"ל עין שם מה שכתוב בסופו, שעל ידי השתוקקות לנסע להצדיק נעשה ציור ורשם הפלי וכו', וזהו בחינת "יראה אל אלקים בציון". 'ציון' זה בחינת ציון ורשם הפלי, שנעשה על ידי השתוקקות וכו' פנ"ל, שעל - ידי - זה זוכין אחר - כך להתקרב להשם יתברך בחינת "יראה אל אלקים בציון", הינו על - ידי ציון ורשם הפלי, שנעשה על - ידי השתוקקותו הגדולה בתחלה:

ואמר רבנו, זכרוננו לברכה, שכל מי שיש לו גיעות וטרחות יותר בתחלת התקרבות להשם יתברך, דהינו שיש לו מניעות רבות וגדולות, פגון מאביו ואשתו וחותנו או משאר בני אדם שמונעים ומעכבים אותו מאד ומניעות מתמת מון ושאר מניעות ועכובים ובלבולים, שמתטחים לפניו ומונעים אותו מאד, והוא צריך להתנגע ולטרח מאד לשבבם, כל אלו

1. על דרכים נוספות להתמודדות עם מניעות, עיין עוד בליקוטי הלכות ברכת הודאה ו אותיות כה, כז (שמחה); שם, גניבה ה אות כד (צדיק האמת).

היגיעות והשקחות שיש לו בתחלת ההתקרבות, הם טובה גדולה להאדם, פי על - ידי - זה זוכה אחר - כך לקבל התקרה קדשה וטהרה, פי על - ידי היגיעות שבתחילה נעשה הכלי וכל מה שיש לו יותר יגיעות וטהרות וכו' יש לו כלי גדול ביותר לקבל אחר כך בתוכו שפע קדשה וטהרה להתקרב להשם ותפודה, וזה בחינת "יראה אל אלקים בציון" כנ"ל]:

ליקוטי מוהר"ן – מהדורה קמא, סימן קפה

הנושא המרכזי בו עוסק ר' נחמן בתורה זו הוא יצירת כלי בנפש המאפשר ופותח את זרימת השפע הא-לוהי. הכלי הוא המרחב הנפשי התחום והמכוון למטרה רוחנית או מעשית. קיומו של הכלי ואיכותו מאפשרים את נשיבתה של הרוח והשראתה של השכינה באדם.

כיצד יוצרים כלי זה?

ר' נחמן מלמד שהכלי הנפשי נוצר, בין השאר, ע"י ציור הכרתי אותו מצייר ומדמיין אדם לעצמו אודות המבוקש המסויים, לצורך העניין, כגון, התקרבות לה' או לצדיק. ואולם, מוסיף ר' נחמן, על מנת להעצים ולגבש את הכלי כך שיהא כלי המחזיק ברכה ומסוגל להוליך את הרוח, יש צורך אף בהשתוקקות לאותו מושא מבוקש. השתוקקות, געגועים ורצון עז לדבר מה, יוצרים מרחב נפשי—כלי—דומיננטי ונוכח.

לדעת ר' נחמן, היגיעות, הטרחות ובעיקר המניעות בדרך להשגת המבוקש מגבירים ומעצימים את החשק והרצון להשגת המושא, וממילא מוסיפים לגבש ולשכלל את הכלי ואת נוכחותו המכוונת של המושא אשר בנפש האדם.

מובן מדברים אלו שהמניעות, החשק והגעגוע, אינם תכלית לעצמה, קיומם של אלו מאפשר: 'לקבל אח"כ הרבה קדשה וטהרה'. נמצא, שהמניעות והעיכובים הם 'טובה גדולה לאדם' בעיקר בראשית הדרך טרם התבססה והתגבשה בקרבו ההכרה אודות חשיבותו ומשמעותו של המושא המבוקש.

בתורה נוספת עוסק ר' נחמן בחשק ובמניעות מזווית ראייה שונה במעט. במרכז של התורה דלעיל (קפה) היו הכלי ויצירתו המוקד המרכזי של התורה. בתורה דלקמן (סו), המשלימה את התורה דלעיל, המוקד הוא החשק בעשייה. ר' נחמן דואג אודות קיומה של עשייה המלווה בחשק, ומלמד ש'אי אפשר לעשות שום דבר כ"א ע"י חשק' בין בדבור, בין בעשייה או בין בכל הוויה אחרת. חשק זה משול לניקוד וטעמים המעטרים את האותיות ויוצרים בהן ניגון ולחן. מכוח זאת מגיע ר' נחמן לעסוק במניעות.

והקמשיף נגדות אל האותיות הוא על ידי החשק והכסופין, שחושקין לעשות המצוה או שאר דבר שבקדשה שאיש ישראלי חושק לעשות. בבחינות (שיר השירים א):

"נגדות הפסוף", שעל ידי הכסופין והחשק נעשין נגדות. פי אי אפשר לעשות שום דבר פי - אם על ידי חשק, דהינו למשל כשמדבר איזה דבור, צריך שיהיה לו מתחלה חשק לדבר. וכן כשעושה איזה פעולה, אם לא היה לו חשק מתחלה לעשותה, בודאי לא היה עושה אותה. ועל כן כל דבר שבקדשה שהאדם צריך לעשות, כגון לנסע להצדיק, או שאר דבר שבקדשה שהאדם צריך לעשות, נותנין לו מתחלה חשק, כדי שעל ידי זה יעשה הדבר:

ועקר גדל החשק נעשה על - ידי המניעה שמזמנין לו, פי כשאיש ישראלי צריך לעשות דבר הצריך לו ליהדותו, בפרט כשצריך לו לעשות דבר גדול הצריך ליהדותו, שכל יהדותו תלוי בזה, כגון לנסע לצדיק אמת, אזי מזמנין לו מניעה. וזאת המניעה היא בשביל החשק, כדי שעל ידי זה יהיה לו חשק יותר לעשות אותו הדבר. פי על ידי המניעה שמונעין את האדם מן הדבר, על ידי זה נעשה התגברות החשק מאד. כמו למשל כשמראין לקטן דבר הנחמד לו, ותקף ומיד חוטפין ממנו ומחביאין ממנו, אזי הוא רודף מאד אחר האדם, ומבקש וחושק מאד לאותו הדבר, נמצא שעקר החשק נעשה על ידי שחטפו ממנו והחביאו את הדבר. כמו כן מונעין את האדם במניעות מהדבר הצריך לו, כדי שעל ידי זה יהיה לו חשק יותר. בבחינות (משלי ט): "ולחם סתרים ינעם", שכל מה שהדבר נמנע ונסתר מן האדם ביותר, הוא חושק אליו ונעים לו ביותר. שמזה בא תאוות והתגברות החשק אל עברה, חס ושלום, רחמנא לצלן, פי מחמת שהעברה נמנעת

מאד מן האדם, כי אנו מצויים ומזוהרים ומפקדים עליה שלא לעשותה, נמצא שהיא נמנעת מאד מאתנו, על כן יש התגברות החשק אליה כנ"ל, בבחינות "ולחם סתרים ינעם". כמו כן בקדושה, כשיש מניעה לאדם, החשק מתגבר ביותר וכל מה שהדבר הנחשק גדול ביותר, המניעה יותר גדולה כי יש חשק וחושק ונחשק, דהיינו האדם החושק, והדבר הנחשק. והחשק שחושקין לדבר הנחשק. וכפי מעלת הנחשק, כן צריך להיות גדל החשק. ועל כן כשהנחשק גדול מאד, נמצא שצריך שהיה לו חשק גדול מאד. אפי' יש לו מניעה גדולה ביותר, שעל ידי זה החשק גדול ביותר. כי כל מה שהמניעה יותר גדול, החשק מתגבר ביותר כנ"ל. ועל - כן ראוי לאדם לרצת כשיש לו מניעות גדולות מאד מאיזה דבר שבקדושה, ידע ויבין מזה, שזה הדבר שרוצה לעשות, הוא נחשק גדול מאד, ודבר יקר מאד, שמחמת זה המניעה גדולה מאד כנ"ל. ובפרט כשרוצה לנסע לצדיק האמת, כי יש צדיקים הרבה, אבל יש בחינות נקודות האמת בין הצדיקים, שפשוטים להתקרב אליו, שבזה תלוי הכל, אפי' יש להאדם מניעות גדולות רבות מאד, ומזה בעצמו יבין האדם גדל מעלת הנחשק כנ"ל:

והנה הפלל, שכל המניעות הם רק בשביל החשק, כדי שעל ידי זה יהיה לו חשק גדול ביותר כנ"ל. ועל כן כשאדם חושק ביותר, בנדאי יוכל לעשות הדבר, ויוכל להוציאו מפתח אל הפעל. כי על ידי החשק נעשין נקודות, שעל ידי זה מוציאין מפתח אל הפעל כנ"ל. כי החשק משבר המניעה, כי עקר המניעה אינו אלא בשביל החשק כנ"ל, ועל כן כשאדם חושק ביותר כפי המניעה, מפילא נשבר המניעה:

ליקוטי מוהר"ן – מהדורה קמא, סימן מו

האמצעי ליצירתו של החשק הוא, בין השאר, ע"י המניעה והעיכוב. מוסיף ומדגיש ר' נחמן, שמניעות אלו קיימות בפרט בדברים שהאדם צריך אותם לעיקר יהדותו. ובמקרים אלו, מזדמנים לאדם מניעות ועיכובים על-מנת לעורר את החשק.

עצמת החשק צריכה להיות מידתית למרכזיותו ומהותו של הדבר הנחשק. בזאת, קובע ר' נחמן, ישנה משוואה הכרחית: 'כי יש חשק וחושק ונחשק, דהיינו האדם החושק, והדבר הנחשק. והחשק שחושקין לדבר הנחשק. וכפי מעלת הנחשק, כן צריך להיות גדל החשק. ועל כן כשהנחשק גדול מאד, נמצא שצריך שהיה לו חשק גדול מאד'.

גודלו ועצמתו של החשק צריכים להיות מידתיים למהותו וחשיבותו של המושא הנחשק. ככל שאנו עוסקים בדבר שהוא יסודי ומהותי לעבודת ה' של האדם, הרי שהחשק לגביו צריך להיות גדול יותר. מן הדברים הללו עולה מסקנה ברורה, והיא שלשם יצירתו של חשק ורצון גדולים וראויים למושא הנחשק, יש צורך במניעות ועיכובים רבים.

משמעות הדברים מבחינה קיומית ומעשית היא, שקיומם של עיכובים ומניעות אינם תאונה ומטרד אותם יש לעקוף, אלא טובה ומתנה בהן יש לשהות ומהם להפיק את המיטב.

עצמתם של המניעות והעיכובים אינן אלא הזדמנות לבירור והתבוננות אודות נחיצותו ועניינו של הדבר המבוקש. אין בדברים אלו המלצה והוראה לשמחה בייסורים לשמם, אלא דרבון לנכונות להכיר בקשיים ובכאב הנוצר מעיכובים ומניעות, ובעיקר דרך לנצל את ההזדמנות והמצב להכרה והוקרה של המושא המבוקש.

תורה נוספת של ר' נחמן העוסקת במניעות מציבה כיוון שונה לחלוטין.

ב. 'המניעה הגדולה היא מניעת המח'

ידע, שהמניעות שיש לכל אחד לעבודת הבורא יתברך שמו, כגון לנסע להצדיק האמת וכיוצא, ולכל אחד ואחד נדמה לו, שהמניעות שלו גדולים יותר משל חברו, וקשה לעמוד בהם: ידע, שכלל אחד אין לו מניעות רק כפי פחו, כפי מה שיש יכול לשאת ולעמוד בהם אם ירצה. ובאמת אין שום מניעה, כי גם בהמניעה בעצמה מלבש שם השם יתברך, וכמבאר במקום אחר (בלקוטי א')

סימן קטו). והמניעה הגדולה שבכל המניעות היא מניעת המוח, דהינו מה שפחו ולבו חלוקים מהשם ותברך או מהצדיק, כי אפלו כשמשבר המניעות שיש לו לנסוע להצדיק האמת ויבא לשם, עם כל זה, כשפחו חלוק וקשה לו קשיות על הצדיק, ויש לו עקמומיות בלבו על הצדיק, זאת המניעה מונע אותו יותר מכל המניעות [...]

ומעין זה מה שמשפריים בשם הבעל - שם - טוב, זכר צדיק וקדוש לברכה, משל, ששלף אחר הניח אוצר גדול במקום אחר, וסבב באחיות - עינים כמה וכמה חומות סביב האוצר וכשכאו בני - אדם לאלו החומות, נדמה להם שהם חומות ממש, וקשה לשברם. וקצתם חזרו תכף, וקצתם שברו חומה אחת וכאו אל השניה ולא יכלו לשברה, וקצתם שברו יותר ולא יכלו לשבר הנשארם, עד שבא הבן - מלך, אמר: אני יודע, שכל החומות הם רק באחיות - עינים, ובאמת אין שום חומה כלל, והלך לבטח עד שעבר על כלם. ומזה יבין המשפיל הנמשל מאלו על כל המניעות וההסתות ופתויים, שהם בחינת חומות, שיש על אוצר של יראת - שמים, שבאמת אינם כלום. והעקר לב חזק ואמיץ, ואז אין לו שום מניעה ובפרט המניעות בגשמיות, כגון מחמת מומן או שמונע אותו אשתו ובניו וחוננו או אביו ואמו וכו', וכיוצא, הם כלם בטלים ומבטלים למי שלבו חזק ואמיץ להשם ותברך. וגם אפלו גבורה של הגבורים, הוא רק מחזק ואמץ הלב, שיש לו לב חזק ביותר לרוץ בקשרי המלחמה, כמוכא בספרים (א):

ליקוטי מוהר"ן - מהדורה בתרא, סימן טו

המניעות שיש לאדם בהשגת מבוקש, כגון כשרוצה לנסוע לצדיק, נובעות, לדעת ר' נחמן, ממצב אשלייתי בו הוא מצוי. אשליה זו נובעת מחסרון והעדר הכרה בהירה בגודל ערכו של המושא המבוקש ובהקשר זה, של הרוצה לנסוע לצדיק: 'עיקר המניעה היא מניעת המוח'. משל הארמון המפורסם של הבעל שם טוב העוסק במציאות ה' בעולם ובערך הדבקות בו, מתפרש בדברי ר' נחמן בהקשר ספציפי של התמודדות עם מניעות וקשיים. הקושי קיים רק משום שהאדם אינו דבק ושייך למושא המבוקש באופן מלא ואיכותי. במציאות עליונה ומעולה, לא היה נתפס הדבר כקושי ומניעה כלל וכלל.

סיכום הדברים עד עתה מוביל אותנו לשתי מגמות שונות (ואף הפוכות) הקוראות להתנסות שונה בעת קיומם של קושי ומניעות להשגת מבוקש רוחני. התורות הראשונות האירו באור חיובי את המניעה והקושי. על-פיהם, קשיים אלו הם מתנה מאת ה' המעוררת את חשקו של האדם ביחס לאותו מושא מבוקש. לעומת זאת עפ"י התורה האחרונה הרי שהמניעה אינה אלא מצב אשלייתי בעייתי בו שבוי האדם, מצב זה קורא לו להסיר את המסווה ולהתרומם בלימוד ובקישור התבוני ביחס למושא המבוקש.

ג. שם הא-לוהים

באחת התורות הידועות יותר בציבור הישראלי עוסק ר' נחמן במניעות מזווית ראייה שלישית.

ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלקים. פי מי שהיא הולך בגשמיות כל ימיו, ואחר כך נתלהב ורוצה לילך בדרך השם ותברך, אזי מדת הדין מקטרג עליו, ואינו מניח אותו לילך בדרך השם ותברך, ומזמין לו מניעה. והשם ותברך תפץ תסוד הוא (א). ומסתיר את עצמו כביכול בהמניעה הזאת (עין למטה). ומי ש הוא בר דעת, הוא מסתכל בהמניעה, ומוצא שם הבורא ברוך הוא, כמו דאיתא בירושלמי (תענית פ"א): 'אם יאמר לך אדם היכן אלקיך תאמר לו בכרך גדול שבארם', שנאמר:

"אלי קרא משעיר". ומי שאינו בר דעת, כשרוצה המניעה חוזר תכף לאחוריו. ומניעה היא בחינת ענו וערפל, פי ענו וערפל הינו חשך, חשך הוא לשון מניעה, כמו שכתוב (בראשית כ"ב): "ולא חשכת". וזה פרוש הפסוק, ויעמד העם מרחק, פי כשרוצין הערפל, הינו המניעה כנ"ל, עומדין מרחק. ומשה, שהוא בחינת דעת כל ישראל, נגש אל הערפל, אשר שם האלקים. הינו אל המניעה, שבה בעצמה נסתר השם ותברך:

עוד ששמענו בזה מפיו הקדוש, שהוסיף לבאר הענין הנ"ל, מה שהשם יתברך בעצמו מסתיר את עצמו בתוך המניעה פנ"ל. ואמר: פי השם יתברך אוהב משפט (ב). וגם הוא אוהב ישראל. אף אהבתו שהוא אוהב את ישראל, היא גדולה יותר מהאהבה שהוא אוהב את המשפט (ג). ועל כן פשהמדת הדין מקטרג על מי שאינו ראוי להתקרב להשם יתברך, לבלי להניחו לכנס לדרך החיים, להתקרב לצדיק האמת ולדרך האמת. והשם יתברך הוא אוהב משפט, על כן הוא יתברך מקרח כפיכול להספיק להזמין לו מניעות למונעו מדרך החיים, כפי הראוי לו לפי מעשיו הרעים, על - פי הדין והמשפט. פי הוא יתברך אינו יכול לדחות את הדין, פי הוא יתברך אוהב משפט פנ"ל:

אף מאחר שפאמת הוא יתברך אוהב ישראל, ואותה האהבה של ישראל היא גדולה יותר מהאהבה של המשפט פנ"ל, מה עושה השם יתברך, פי הוא מקרח כפיכול להספיק על המניעות למונעו מן האמת, מקמת הדין והמשפט שעליו, פי הוא אוהב משפט פנ"ל. אכל אף - על - פי - כן באמת לאמתו רצונו וקפצו יתברך, שאף - על - פי - כן יתקרב האדם אליו יתברך, פי הוא אוהב ישראל יותר מהמשפט פנ"ל. על כן, השם יתברך נותן רשות להזמין לו מניעות, אכל הוא יתברך בעצמו מסתיר את עצמו כפיכול בתוך המניעות. ומי שהוא בר דעת, יכול למצא את השם יתברך בתוך המניעות בעצמן. פי באמת אין שום מניעה בעולם כלל, פי בתוך המניעות בעצמן נסתר השם יתברך, ועל ידי המניעות בעצמן דיקא יכולין להתקרב להשם יתברך, פי שם נסתר הוא יתברך פנ"ל. וזהו ומשה נגש אל הערפל, ש הוא המניעה, פי שם האלקים פנ"ל:

ליקוטי מוהר"ן – מהדורה קמא, סימן קטו

המצב בו נתון האדם הרוצה להתקרב לה' ותורתו מתואר באמצעות פסוקי מעמד הר סיני כמי שניגש את הערפל (=משה ניגש אל הא-לוהים). אותה הפתעה הנכונה לזה הצועד אל הערפל המסתיר והמבלבל היא, מציאת הקב"ה בערפל. הרקע הרעיוני העומד בבסיסה של תורה זו שונה מזה האמור לעיל, והוא עוסק במתח ובניגוד שבין הנהגותיו השונות של הקב"ה: מדת הרחמים והחסד מחד, ומדת הדין מאידך. לצד הנהגת החסד והרחמים המיטיבה מבחינה רוחנית גם עם האדם שאינו ראוי לכך, אוהו ומנהיג ה' את עולמו גם במידת המשפט ואינו חפץ בביטולה: 'ה' יתברך אוהב משפט וגם אוהב ישראל'. הפתרון המוצע מאפשר לנו להבין את דרכי הנהגה הא-לוהית, ובנוסף גם פותח פתח להתמודדות עם מצבים של מניעות וערפל. מחד גיסא נדון האדם עפ"י מעשיו וזוכה הוא למה שמגיע לו. אשר על כן לא יזכה זה 'הרוצה ללכת בדרכי ה' ותורתו', בגילויי חיבה והערכה בראשית דרכו, אלא יתקל במניעות והסתרות (=ערפל). ואולם לצד אלו, וליתר דיוק בתוך אלו, מאידך גיסא, יגלה העובד המתמיד 'פי באמת אין שום מניעה בעולם כלל, פי בתוך המניעות בעצמן נסתר השם יתברך, ועל ידי המניעות בעצמן דיקא יכולין להתקרב להשם יתברך'. בכך משלב ה' ית' בהנהגתו את מדת הדין ולצידה את מדת הרחמים והחסד.

עפ"י פשוטם של דברים, ההוראה הנלמדת מתורה זו שונה בסגנונה ובדגשים שבה משני הכיוונים שהוצגו לעיל. עם זאת יש בה מן המשותף לשני האחרונים.

מחד גיסא, עולה בתורה זו שהמניעה היא יש ודבר (ה' נמצא בה), ואינה רק אשליה תודעתית הנובעת מחסרון הכרתו של האדם (כאמור בתורה מו ח"ב). מאידך גיסא, יש במניעה והסתרה זו מימד מטעה ואשלייתי שכן בסופה מתגלה ששם הא-לוהים.

בהשוואה לתורות הראשונות העוסקות בחשק וביצירת הכלי (קפה ו-טו), הרי שבתורה זו המניעה, על-פניו, אינה יוצרת חשק או מעוררת את האדם לקראת הבאות. ואולם קריאה מעמיקה יותר מלמדת שהסתרה זו עצמה כן מעוררת ומקדמת את האדם במשורים מסויימים. הוא מגלה שה' נוכח בכל, והוא חש קרבת ה' גם במצבי הקושי והערפל עצמם. הכלי הנוצר כאן הוא כלי תבוני המעמיק את דעת מלוא כל הארץ כבודו, ובנוסף לכך גם חש האדם קרבת ה' גדולה במצבי קושי אלו דווקא.

ד. להיות עקשן

וְצָרִיף לְהִיּוֹת עֵקֶשׁן גְּדוֹל בְּעִבּוּדַת הַשָּׁם, לְבָלִי לְהִנִּיחַ אֶת מְקוֹמוֹ, דְּהִינּוּ מְעַט מְקַצָּת עִבּוּדָתוֹ שֶׁהִתְחִיל, אִף אִם יַעֲבֹר עָלָיו מָה. וְזָכַר דְּבָר זֶה הֵיטֵב, כִּי תִצְטָרֵף לְזֶה מְאֹד, כְּשֶׁתְּחִיל קִצָּת בְּעִבּוּדַת הַשָּׁם. כִּי צָרִיף עֵקֶשׁנוֹת גְּדוֹל מְאֹד לְהִיּוֹת חֲזָק וְאַמִּיץ, לְאַחֲזוֹ עֲצָמוֹ, לְעֲמֹד עַל עֲמֻדוֹ, אִף אִם מְפִילִין אוֹתוֹ, חֵס וְשָׁלוֹם, בְּכָל פַּעַם. כִּי לְפַעְמִים יֵשׁ שְׂמִפִּילִין אֶחָד מִעִבּוּדַת הַשָּׁם, כִּיְדוּעַ, אִף - עַל - פִּי - כֵּן עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֶת שְׁלוֹ, לַעֲשׂוֹת מַה שְׁיֻכַּל בְּעִבּוּדַת הַשָּׁם, וְאֵל יְנִיחַ עֲצָמוֹ לְפַל לְגַמְרִי, חֵס וְשָׁלוֹם. כִּי כָל אֵלֹה הַנְּפִילוֹת וְהַיְדוּת וְהַבְּלוּלִים וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה צָרִיכִים בְּהַכְרִיחַ לַעֲבֹר בָּהֶם, קִדְּם שְׂוֹכְנִסִין בְּשַׁעֲרֵי הַקְּדוּשָׁה, וְגַם הַצְּדִיקִים הָאֲמִתִּיִּים עֲבָרוּ בְּכָל זֶה. לִיקוּטֵי מוהר"ן – מֵהַדּוּרָה בְּתֵרָא, סִימָן מַח

כהמשך וכמסקנה מן התורות בהם עסקנו לעיל, עולה הדרכה מעשית ברורה – להיות עקשן.² על האדם העובד לא להרפות ולהתמיד בניסיונותיו להתקדם ולהתעלות. בראשיתה של תורה זו (מת ח"ב) מתאר ר' נחמן את הסיטואציה בה נמצא האדם אליו מופנית הקריאה להיות עקשן.

כְּשֶׁאָדָם נִכְנָס בְּעִבּוּדַת הַשָּׁם, אֲזַי הִדְרִיף שְׂמִיחָתוֹ לֹא הִתְרַחֲקוֹת. וְנִדְמָה לוֹ שְׂמִיחָתוֹ קִיִּין אוֹתוֹ מְלֻמְעָה, וְאִין מְנִיחִין אוֹתוֹ לְפָל לְכַנֵּס לְעִבּוּדַת הַשָּׁם, וּבְאֵמֶת כָּל הַתְּרַחֲקוֹת הוּא רַק כָּל הַתְּקַבּוֹת. וְצָרִיף הִתְחַזְקוֹת גְּדוֹל מְאֹד לְבָלִי לְפַל בְּדַעְתּוֹ, חֵס וְשָׁלוֹם, כְּשֶׁרוֹאֵה שְׂעוּבָרִים כְּמָה וְכְמָה יָמִים וְשָׁנִים, שֶׁהוּא מְתַנַּעַע בִּיגִיעוֹת גְּדוֹלוֹת בְּשָׂבִיל עִבּוּדוֹת הַשָּׁם, וְעִדִּין הוּא רְחוּק מְאֹד, וְלֹא הִתְחִיל לְכַנֵּס לְשַׁעֲרֵי הַקְּדוּשָׁה. כִּי רוֹאֵה עֲצָמוֹ שֶׁהוּא מְלֵא עֲדִין עֲבִיּוֹת וְגַשְׂמִיּוֹת וְהַרְהוּרִים וּבְלוּלִים גְּדוֹלִים, וְכָל מַה שֶׁהוּא רוֹצֵה לַעֲשׂוֹת בְּעִבּוּדַת הַשָּׁם אֵינָה דְּבָר שֶׁבְּקִדְּשָׁה, אִין מְנִיחִין אוֹתוֹ. וְנִדְמָה לוֹ כְּאֵלֹה אִין הַשָּׁם תְּבָרָה מְסֻתָּל עָלָיו כָּלֵל, וְאִין רוֹצֵה לְפַל בְּעִבּוּדָתוֹ, מְחַמֵּת שֶׁהוּא רוֹאֵה שֶׁהוּא צוֹעֵק בְּכָל פַּעַם וּמְתַנַּחֵן וּמְתַנַּפֵּל לְפָנָיו תְּבָרָה שֶׁיַּעֲזְרֵהוּ בְּעִבּוּדָתוֹ, וְאִף - עַל - פִּי - כֵּן עִדִּין הוּא רְחוּק מְאֹד מְאֹד. עַל - כֵּן נִדְמָה לוֹ כְּאֵלֹה אִין הַשָּׁם תְּבָרָה מְסֻתָּל עָלָיו כָּלֵל וְאִין פּוֹנֵה אֵלָיו כָּלֵל, כִּי הוּא תְּבָרָה אִין רוֹצֵה בּוֹ כָּלֵל. הֵן עַל כָּל אֵלֵה וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה צָרִיף הִתְחַזְקוֹת גְּדוֹל, לְחֲזֹק עֲצָמוֹ מְאֹד מְאֹד, וְלְבָלִי לְהִסְתַּפֵּל עַל כָּל זֶה כָּלֵל. כִּי בְּאֵמֶת כָּל הַתְּרַחֲקוֹת הוּא רַק כָּל הַתְּקַבּוֹת כְּנִ"ל:

לִיקוּטֵי מוהר"ן – מֵהַדּוּרָה בְּתֵרָא, סִימָן מַח

המניעות ותחושת ההתרחקות מופנית דווקא לזה המשתדל ומנסה להתקדם וצועד את צעדיו הראשונים בעבודת ה'. ואולם, מלמד ר' נחמן 'התרחקות הוא רק כולו התקרבות'. ר' נחמן אינו מבהיר מדוע נחשב הדבר כהתקרבות, ואולם לאור התורות האמורות לעיל ברור מדוע אין בעיכובים ומניעות אלו סימנים לעצירה ואיתות להפסקה, אלא הללו מהווים אמצעים לעורר החשק והרצון ופותחים פתח לקרבת ה' בקשיים עצמם. המסקנה 'המעשית', אם כן, היא שעל האדם להיות עקשן ולא להרפות. לקמן נעסוק בשאלת הגבולות של העקשנות והסימנים השונים שבה. בשלב זה יש מקום לברר את הוראתו של ר' נחמן להיות עקשן לאור הדרכות והוראות אחרות מהן עולה כיוון שונה.

הדרכה ועצה זו להיות עקשן בעבודת ה' עומדת לכאורה בסתירה להדרכות הפוכות אותן נתן ר' נחמן במספר הדרכות מעשיות המפורטות בחיי מוהר"ן:

[...] בלי להכריח את עצמו יותר. כי כל מה שמכריחין עצמו ביותר לאיזה דבר, מתגבר עליו ביותר ההפך דייקא. ואפילו בעבודת ה' צריכין לפעמים זאת, לבלי להכריח עצמו יותר מדי. ואע"פ שבאמת צריכין להיות זריז גדול מאוד לקדש עצמו כראוי ולזכות לעבודת ה' בשלמות [...] כי אין

2. על ערכה של העקשנות עיין עוד בליקוטי הלכות ברהמ"ז ד, יב.

להאדם בעולמו כי אם אותה השעה [...] אעפ"כ לפעמים כשרואין שמתגברין ומכריחין עצמו לאיזה דבר ואינו עולה בידו לפעמים צריכין להמתין [...] עד שתבוא עתו. חיי מוהר"ן, סימן תלא

ביחס למלמד תינוקות הדוחק את הלומדים הורה ר' נחמן ללמד "בלי איום ובלי דחק [...] כי זה הוא כלל גדול שלא לדחוק עצמו ביותר על שום דבר רק בהדרגה ובמתון" (שם, תלב). הדוחק והלחץ בהוראה, כך מבאר שם ר' נחמן, אינו מוביל בהכרח ללמידה נכונה והטמעה ראויה של הנושא הנלמד, אלא, לעיתים, מטמיע התלמיד את הלחץ של המלמד בלבד ואינו יודע את התורה הנלמדת. במקום אחר (שם, תל) מטעים ר' נחמן את הדרכתו זו שלא לדחוק יותר מדי וכן את הנהגתו שלו 'שאיך דרכו ליעץ את האדם ולגזור עליו שיעשה דוקא כמו שהוא מצוה [...] ואם יעשה יעשה ואם לאו, אע"פ שרצונו שיעשה כך, אעפ"כ אין דרכו לדחוק על שום דבר'. הנימוק המובא הוא: "שכל טובות עולם הזה אין טובתו שלמה. וכל טובה מטובות עולם הזה מוכרח שיתגלגל ממנה איזה דבר שאינו טוב. כי אי אפשר שיהיו טובות עולם הזה שלמות לגמרי, על כן אינו רוצה לגזור ולדחוק את האדם שיעשה דוקא כרצונו"³.

מהי אם כן הדרכתו של ר' נחמן, להיות עקשן או להמתין?

סתירה זו נדונה באופן מפורש בשיחותיו ודבריו של ר' לוי יצחק בנדר, שהיה ממקימי ובוני חסידות ברסלב במאה שערים שאחרי מלחמת העולם השנייה וממעתיקי השמועה המרכזיים שבה.

ידועה העצה של 'אומרים לו המתן' כמובא בגמרא (יומא לח:), ועל האדם לקבל את ההוראה של המתן, אך מה יעשה בעת ההמתנה? ואיך יתיישב זה עם ההוראה להיות עקשן בעבודת השם יתברך?

התירוץ הוא, שיתעקש בכל כוחו לא להרפות מהרצון. האדם חפץ מאוד לרכוש לעצמו דברים טובים: דעת קדושה, מוח קדוש וכו' שלכן הוא נקרא 'לקוח' (קליינט) טוב, היודע מה לקנות. אך דוקא ללקוח מעולה כזה אומרים לו 'המתן' [...] היינו שאמנם העצה הטובה היא להמתין, לא להרוס ולהתעקש לקבל דוקא אלא ימתין ויצפה לישועת ה'. אך מה יעשה לעת לעולם, כי אז הוא הרי יפסיק לרצות. אלא כל ההוראה להמתין היא שימתין מלקבל בפועל את הדבר המתבקש, אך ימשיך לרצות, לכסוף להשתוקק ולקוות עד שירחמו עליו משמים.

דיבורי אמונה, חלק א, עמודים י-יב

תשובתו של ר' לוי"צ משלבת בין ההוראות השונות: עקשנות מחד והרפייה מאידך. בעקשנות המעשית יש מימד בעייתי מבחינה קיומית ואמונית ובסופו של חשבון לא יושג באמצעותה המבוקש. העקשנות וההתמדה צריכה להיות ברצון ובכיסופין. ולכן, במישור המעשי יש להמתין ולהרפות. הוראה זו חוזרת ומעלה את מקומם המודגש של הרצון והכסופים בעבודת ה', המהווים, כך נראה, את מוקד ההתרחשות של עבודת ה' בתורת ברסלב.

ברוח דברים אלו כבר כתב ר' נתן, תלמידו הגדול של ר' נחמן, בליקוטי ההלכות שלו.

ועקר הַאֲרַת הַתְּפִלִּין זֹכֵיךְ לְקַבֵּל בְּיֹתֵר בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה, כִּי אַז זֹכֵיךְ לְמַחֵן גְּמוּרִים דְּגִדְלוֹת כְּמוֹ שְׂפָתוֹב בְּפִנּוֹת, כִּי עֵקֶר הַמַּחֵן שֶׁל הַתְּפִלִּין, שֶׁהֵם בְּחִינַת דְּבָקוּת, הוּא בְּחִינַת תְּפִלָּה וְהַתְּבוּדוֹת וְשִׁחָה בְּיָנוּ לְבִין קוֹנוֹ, שֶׁזֶהוּ עֵקֶר הַדְּבָקוּת לְהַשֵּׁם תְּבָרַךְ כְּמוֹ שְׂאֵמֶר רַבְּנוּ ז"ל שֶׁעֵקֶר הַדְּבָקוּת הוּא תְּפִלָּה. וְעַל שֵׁם זֶה נִקְרָאִין תְּפִלִּין לְשׁוֹן תְּפִלָּה, בְּחִינַת (בְּרַאשִׁית ל') נִפְתּוּלֵי אֱלֹקִים נִפְתַּלְתִּי. וְעַיִן מַה שְּׂפָרַשׁ רַש"י שֵׁם עַל זֶה הַפְּסוּק. שֶׁהוּא לְשׁוֹן עֵקֶשׁ וּפְתִלְתוּל נְתַעַשְׂתִּי וְהַפְּצַרְתִּי פְּצִירוֹת וְנִפְתּוּלִים

3. על ה'התנהלות לאט לאט' ואי האפשרות לדחוק את השעה עיין עוד לקוטי הלכות גזילה ה אות כא.

הרבה למקום להיות שנה עם אחותי, גם יכלתי שהספים על ידי, עין שם. ובכחינה זו צריך להרבות בתפלה והתבודדות מאד מאד כל ימי תייו, שנה העקר. וצריך להיות עקשן גדול בנה מאד מאד, שאף - על - פי שנגמרה לו שדכריו אינם מועילים כלל, והוא רחוק מדכריו מאד. פי זה ימים ושנים שעוסק בנה ועדין לא פעל כלל. אף - על - פי - כן צריך להיות עקשן גדול בנה כמו העקשן ממש שעושה הדבר בלי שום טעם, כן צריכין בעבודת ה', כמו שאמר רבנו ז"ל (בסמ"א נ"א בלקוטי תנ"א) שצריכין להיות עקשן גדול בעבודת ה'. ובאמת צריכין עקשנות גדול מאד בכל עבודת ה', בכל עובדא ועובדא ובכל עצה ועצה, אבל עקר העקשנות ביותר צריכין בתפלה ותנונים. והעקר בשיחות של התבודדות, כמבאר בדכריונו פמה פעמים. וכמו שפרש רש"י הנ"ל על נפתולי אלקים נפתלתי, לשון עקש פתלתול, נתעקשתי והפצתי פצירות ונפתולים הרבה למקום וכו'.

ליקוטי הלכות או"ח – הלכות תפילין, הלכה ה

עניינם המרכזי של דברי ר' נתן עוסק בתפילין שבקיום מצוותם זוכים להארה של מוחין ודבקות גדולה. דבקות זו מושגת בעיקר בזמן התפילה. מוסיף ר' נתן ואומר שעניינה של התפילה הוא כפול כפי שאומר רש"י בפירושו לשם נפתלי: 'הוא לשון עקש ופתלתול [...] להיות שוה עם אחותי' עיקרה של התפילה שהיא דבקות (פתיל=דבקות) נעשה ע"י העיקשות (=פתלתל) וההתמדה בתחנונים ובהפצרות.

בקרב חסידי ברסלב מוצגים היחסים בין שתי ההדרכות הללו באופן חד ותמציתי: להמתין בעקשנות.

חב"ד – לכתחילה אריבער

האדמו"ר הרביעי לבית חב"ד, ר' שמואל שניאורסון (תקצ"ד – תרמ"ג), טבע את המונח 'לכתחילה אריבער' כדרך הנהגה כללית בעבודת ה' ובהתנהלות בחיי המעשה. תרגומה המילולי של הוראה זו היא לכתחילה מלמעלה. סיסמה זו היא תמציתה של ההסבר אותו הסביר האדמו"ר כאשר הוא וחסידיו היו בדרכם לדבר מצוה (ייתכן שזו היתה בדיקת חמץ) ונתקלו בחומה המונעת את המשך דרכם, אז הורה האדמו"ר את מה שהפך לסיסמה דלעיל: 'העולם סבור שכאשר אי אפשר ללכת מלמטה יש לדלג מלמעלה, ואני סבור שמלכתחילה יש לדלג מלמעלה' (הובא בדברי נכדו, האדמו"ר השישי לבית חב"ד, ר' יוסף יצחק שניאורסון, אגרות קודש ח"א, ע' תרי"ז). במסורת חב"ד קיים ניגון מיוחד הנושא את שמה של הדרכה זו, והמלודיה שבו מבטאת את ההוא אמינא של העולם שיש לנסות בתחילה מלמטה, ואת ההוראה החסידית שהיא התנועה לכתחילה מלמעלה למטה.⁴

הוראה והדרכה זו נאמרה בידי האדמו"ר האחרון לבית חב"ד כהוראה כללית בעבודת ה' וכדרך פעולה בעבודתם כשליחים.⁵ למשל: לעוסקים בניהול מוסדות הורה האדמו"ר באופן חד משמעי לא להצטמצם ולהצטנע בתכנון ההוצאות עבור הפעילות, ולא לבנות את התקציב החינוכי רק על בסיס ההכנסות הצפויות, אלא יש לנהוג בדרך של לכתחילה אריבער, בהרחבה ובגדלות, למעלה מחשבון. הגרעון הכספי שיווצר, כך ניחם הרבי, אינו אלא אי נעימות למשך זמן קצר בלבד שכן בסופו של דבר השי"ת נותן ומשלם את כל הסכום הדרוש לחובות.

4. בספר שכתב האדמו"ר האחרון על תולדות חייו של האדמו"ר מוהר"ש מסופר (ספר התולדות, אדמו"ר מוהר"ש, עמ' 21) שניגון זה הולחן בהשראת ניגון של הרב עמנואל רפאל חי ריקי (איטליה תמח-תקג). ניגון זה של הרב עמנואל חי ריקי מופיע בסוף ספרו 'הון עשיר' העוסק בשבת ותפילין. כשקרא האדמו"ר מוהר"ש, שניתן בחושים נפלאים וזכרון, את השיר הנ"ל עורר אותו הדבר להלחין את הניגון דלעיל שמכונה גם בשם 'איינס צווי דריי פיר'. אודות הרב עמנואל חי ריקי והקשר לחב"ד עיין ברשימתו של ב' סופר, 'בית משיח' ב' אייר תשע"א.

5. אוסף של כל אמירותיו של האדמו"ר האחרון בנושא זה יצא בספר הנושא את שמה של ההדרכה 'לכתחילה אריבער' בעריכת אגוד השלוחים, הוצאת כפר חב"ד תשנ"ח.

הרושם הראשוני של הדרכה זו מעורר פליאה נוכח חוסר האחריות שבדבר. האדמו"ר בכמה שיחות אחרות מתייחס לעניין ודואג להבהיר ולדייק את משמעות ההדרכה לבל תתפרש באופן לא נכון. להבהרת העניין משתמש האדמו"ר במערכת מושגים קבלית-חסידית, אורות דתוהו ואורות דכלים, המהווים עבורו יסוד מוסד בתפיסת עולמו.

כאשר מדברים ומכריזים אודות הענין ד'לכתחילה אריבער' – ישנם כאלו שנתפסו לזה והתחילו להתנהג באופן המתאים לעולם התוהו! [...] אריבער שלא במדידה והגבלה כלל וכלל! [...] ולדוגמא להלוות סכומי כסף גדולים ביותר - עבור ענייני קדושה, כמוכן – באופן שלא שייך אפילו בדרך נס שיוכלו להחזיר סכומים אלו. [...] ולכן צריכים להבהיר שההכרזה ל'לכתחילה אריבער' צריכה להיות באופן המתאים לעולם התיקון (ולא באופן המתאים לעולם התוהו) - לשבת יצרה.

לכתחילה אריבער, עמודים עה-עו

המשל והדימוי בו משתמש האדמו"ר להסבר ההבדל בין הנהגת התוהו לעומת התיקון ויישום הנהגת 'לכתחילה אריבער' הוא של דלוג על הרים וגבעות. ישנו זה המקפץ עד שמגיע לשמים, הנהגת התוהו, ואולם הנהגת הראויה היא של דלוג על הרים וגבעות. ההתנהלות עצמה מוגדרת כדילוג על הרים ולגבעות בהם הוא הולך ומתקדם.

מבחינה קיומית ומעשית נראה שהאדמו"ר מעודד את חסידיו לזיום ולפעול בכל דבר שבקדושה ללא חששות וזהירות יתירה, אלא בביטחון ובהרחבה ע"י הצבת סטנדרט ושאיפות למימוש גבוהים מהמצופה מהם בנסיבות האמורות. הדרכה זו המשלבת בטחון ה' מחד ושומרת על עין רציונלית פקוחה מאידך, יוצרת אווירה של עשייה הצופה קדימה, בוטחת ונהנית מן הפירות העתידיים. חדות עשייה עשויה לפורר מראש את הקשיים או תחושות המניעה והעיכובים בהם מצוי עובר ה' בראשית דרכו, שכן, ראשו וגם רגליו מצויים עמוק בעשייה רחבה וחיובית וכבר נוגעים בהצלחה.

עם סיום העיסוק בהדרכת חב"ד והמעבר לתורת הרב קוק אשלים את הסיפור בו פתחתי. בתשובתו של הרבי החב"די ישנה הדרכה ועצה הקרובה לדבריו של הרב קוק שיובאו לקמן:

תשובתו המפתיעה של הרבי לשאלת הרב גינזבורג הייתה שאין תשובה לשאלה זו.

הרב יהושע הוסיף ואמר שה' הסתיר מהרבנים (הנשאלים רבות שאלות אודות קשיים) את התשובה לשאלה זו שכן ה' רוצה את המיוחד של כל אחד, את העיטור המיוחד לכתר המלך. תשובה בהירה קיימת רק בתוכו של כל אדם, והיא אינה מידע נתון מצוי בדעתו של אחר (אף לא של הרבי). הדרכה זו מדגישה מימד שונה בהתמודדות עם מניעות וקושי. ההוראה המיידית והפשוטה נוכח קשיים אינה בהכרח עקשנות או עיכול הקושי לכלל הגברת הרצון והחשק. המסקנה וההתמודדות קוראים לאדם להתבונן בתוכו אודות: שאיפותיו, רצונותיו, יכולותיו, המחירים הנדרשים ועוד. הוודאות הפנימית של כל אדם באשר הוא (ויתכן והדברים משתנים מתקופה לתקופה וכו') היא זו שתקבע את אופי ההתמודדות.

הרב ישראל אריאל (ליבוויץ) מתלמידי הרב גינזבורג, סיפר לי ששמע שאלה ותשובה זו מהרב גינזבורג ומצא בהם טעם אחר. השאלה הייתה: עד כמה יש להתחשב בשיקולי כדאיות בעשייה מסויימת. כלומר האם יש להתחשב בעובדה שההשקעה גדולה והפירות דלים, או שאין ליחס לכך משקל. תשובת הרבי הייתה שבכל הנוגע לעניין עצמי אין להתחשב בכדאיות. ואולם, אם מדובר בעשייה ופעילות שאינה עצמית לאדם ואינה נוגעת או נובעת מעומק אישיותו, יש לתת משקל לשאלת הכדאיות.

הרב קוק – מניעות פנימיות

א. הריסה צורך בנין

בדברי הרב קוק ישנה הדרכה החוזרת על עצמה בכמה פסקאות שקובצו ע"י הרב הנזיר בחלק ג של אורות הקודש⁶ (בדרך הקודש) העוסקות אף הן בעיתות משבר. האדם חש בתוכו 'עלוב וריקני' וכמי ש'אין לו איל רוחני', או יותר מכך הוא 'מתמלא מרורות על עצמו ועל ערכי מוסרו.. וכל זאת נוכח הכשלונות והירידות שהוא חווה כל יום.

התחושה וההרגשה, כפי שמופיע בקצרה לעיל, של אדם זה היא, שכל עולמו הפנימי קורס. כל מאמציו והישגיו שהיו לו עד כה, אינם עומדים לו עוד ומצוי הוא בספק, בריקנות ובחוסר ודאות פנימית נוכח קיומם של כשלונות ונפילות.

הדרכתו של הרב במספר לא מבוטל של פסקאות באה לשלול תגובה אפשרית 'הגיונית'. על-פניו יכול האדם לומר לעצמו ש'כל עמלו היה לריק'. העובדה שבתוכו מתחוללת סערה שכזו, והעובדה שאין בו וודאות ומוצקות רוחנית חרף עבודתו עד כה, יכולה להעיד שהבניין שבנה והקניינים שקנה אינם אמיתיים. ומכאן ועד למסקנות פסימיות שונות הדרך קצרה. לא כן מדריך הרב את האדם בעבודתו הפנימית.

העצה וההדרכה עליה מורה הרב קוק, צופה פני עתיד מתוך בטחון בה' ואמונה בתהליך. ההריסה והריקנות באים פעמים רבות⁷ רק כשלב הכנה ופינוי לקראת מצב רוחני עליון יותר:

'ידע הוא שאור גדול מוכן לפניו' (עמ' רנב), 'הגיע התור לבנין חדש' (עמ' רנא), 'ממעמקי התהום צריך הוא לדלות מרגליות יקרות' (עמ' רנב). המצב בו הוא נמצא הוא מצב ביניים ובין השמשות שבין המעמד הרוחני הקודם לזה החדש. האפשרות ליצור מערכת מושגים והרגשות חדשות תתכן רק ע"י הריסה ושכחה של זו הקודמת. אמירות אלו אינן סיסמאות, אלא מורות על מצב קיומי קריטי בו אדם חש אי נוחות, ריקנות וזיוף, אף שרצונו עז ומאמציו רבים.

עד כמה שקשה הדבר להבנה לאותו אדם המצוי בתהליך עצמו יש לדעת שתהליך זה הכרחי הוא. לא ניתן ליצור שפה חדשה ללא ביטולה ושכחתה של השפה הקודמת, ולעיתים רבות שכחת השפה הקודמת מותרת חלל. בדברי הרב קוק מופיעים שלושה דימויים יפים: אור חדש, בנין חדש ומרגליות מתהום. אם נתמקד בדימוי האחרון יובן הדבר ביתר ביאור. האפשרות לחשוף עומקים חדשים בנפש דורשת מן האדם לפנות את המידע הרשום בנפש המצוי עד כה, וזה הגורם לריקנות ולחולשה. ואולם, בדברי הרב קוק מקופלת ומונחת הבנה מעמיקה יותר. בנפשו פנימה חבויה וטמונה מדרגה ועמדה רוחנית חדשה ועמוקה יותר המצפה כבר ודוחקת להופעה ולידה. השינוי אינו מהלך שבא בהכרח מן החוץ פנימה, אלא מאפשר התרחשות שמן הפנים החוצה, או ליתר דיוק מן העומק והתהום הבלתי מוסבר ומורגש אל החוץ המודע, הגלוי והמואר.

'המסקנה המעשית' של ההכרה בדבר העתיד המאיר והמבטיח והבנת תהליך הבניה הדורש הריסה, מובילה להדרכה בה נדרש האדם 'להחזיק במעוזו, ויתמם עם א-להיו, ובארחות החיים הפנימיים יחזיק ויוסיף אומץ, בהסכמות של תשובה קרובה יתחזק להיטיב את היחושים'.

על האדם להמשיך בדרכו, להאמין ולבטוח ובעיקר להיות ערני ופתוח לקראת התרחשות רוחנית חדשה שתבקע בתוכו.

מטרתו של מהלך זה אינה חורבן לשמו, אלא, מעבר לעולם רחב ומלא אור: 'ידע אז ויכיר, כי לא באו אלה הסערות בכדי לעקור את זה התוכן שהוא כל כך קרוב אליו, שהוא הגשר המעביר אותו מעולמו המצומצם לעולם הרחב והמלא אור וחירות של קדושה'.

6. אורות הקודש חלק ג, עמודים רנא-רנג.

7. במקומות אחרים מדגיש הרב שאין הכרח שהתהליך יהיה של 'סתירה צורך בנין': 'וכשאדם מתרומם לתיקון הגמור, אין השכלול הרוחני שלו בא ע"י חורבן מה שקדם, לא ע"י פיסול של ראשונות, כי אם ע"י הוספה... אורות הקודש ח"א עמ נט. מהלך זה, המתאים יותר למהלכו הכללי של הרב (הכל יוכל וכוללם יחד)', עוסק, כפי הנראה, במצב עליון יותר כפי שעולה מפורשות מתחילתה של הפסקה – התיקון הגמור.

עולמות התוכן הרוחני בהם אוחז האדם הם גשר המעביר אותו מעולמו לעולם אחר. קיומו של העולם הרוחני בו היה מצוי עד עתה הוא זה המאפשר את המעבר לעולם רוחני עמוק יותר ומשוכלל יותר. לא ניתן להתקדם בלעדיו, ועתה מתברר שגם לא ניתן להישאר עימו.

ב. ההכרה הסובייקטיבית

בדברי הרב קוק קיימת הבחנה בין סוגים שונים של אנשים בעלי מעמד רוחני שונה וממילא הדרכה שונה ביחס למצבי ספק או קושי פנימי. להלן התייחסות נוספת בדברי הרב קוק אודות מניעות ועיכובים של בעל מעלה.

הדרכה מסוג אחר מופנית לאדם שהוא בעל 'חוש עמוק ביראת שמים ותמיד משתוקק הוא בפנימיות לבבו להוציא אל הפועל את החוש הקדוש הזה'.

אדם בעל עמדה רוחנית זו שמכיר את עצמו בהכרה פנימית, מודרך לסמוך על הכרתו זו אף שבפועל נתקל הוא בקשיים ובמניעות רבות בדרך ליישום הגשמת עולמו הפנימי. על צדיק זה להתנחם במהותו הפנימית שהיא, ורק היא, תכונן את מדרגתו במלוא מובנה, ואל לו ליפול ברוחו כאשר עוברים עליו ימים של חושך ונפילה. מובטח הוא שלא יאבד ממנו התוכן הפנימי שלו.

מי שיש לו חוש עמוק ביראת שמים, ותמיד משתוקק הוא בפנימיות לבבו להוציא מן הכח אל הפועל את החוש הקדוש הזה, ונפשו בקרבו שוקקת להיות מקושר בדבקות א-להית, לפי הרגשתו והשגתו, והוא רוצה לעלות בתשוקה רוחנית זו תמיד מעלה מעלה, אף על פי שיש לו כמה וכמה מניעות, וכמה מכשולים מעשיים, וכמה ויכוחות תדיר בכל יום ובכל עת ובכל שעה, מכל מקום לא יאבד ממנו את התוכן של לידע איניש בנפשו אי צדיק גמור הוא אם לאו. אורות הקודש, חלק ג, עמוד רנג

אדם בעל מעלה זה אינו מודרך להמתין לבאות ולצפות לתהליך של בניין חדש ושאיבת אוצרות ממעמקים. התנועה הפנימית אליה נדרש האדם היא הביטחון והאמון במהותו ומצבו הרוחני האמיתי כפי שהוא יודע בעצמו ומכיר מתוכו. הרב קוק אף מורה יותר מכך. העובדה שיום עוברים על האדם קשיים ומניעות, עובדה זו, לא זו בלבד שלא תשנה את שיפוטו העצמי מצדיק לרשע, אלא אף אינה אמורה לשנות את עצם האמון ביכולתו להכיר את עצמו: 'לא יאבד ממנו התוכן של לידע איניש בנפשו אי צדיק גמור הוא אם לאו' (שם). האמון המלא של הרב קוק הופך להדרכה מחייבת לאדם שלא לזלזל בהכרה הסובייקטיבית ובתוכן הדתי שלה (שם עמ' רנד), והוא רואה בה חלק מהדרכת חז"ל ש'אל תהי רשע בפני עצמך'. להבנתו אין בדברי חז"ל רק הוראה תוכנית באיזו דרך לפנות, אלא אף הוראה בדבר חובת האמון ויכולת זיהוי מצבו הרוחני האמיתי של האדם. הכרה סובייקטיבית זו היא זו שאמורה להנחות את האדם בימי משבר. האמון בדבר ההכרה הסובייקטיבית מצוי במקומות נוספים בדברי הרב קוק:⁸

כל אדם צריך לדעת, שקרוי הוא לעבוד על פי אופן ההכרה וההרגשה המיוחד שלו, על פי שורש נשמתו, ובעולם זה, הכולל עולמים אין ספורות, ימצא את אוצרו חיו. אל יבלבלוהו תוכנים שוטפים אל תוכו מעולמות זרים, שאינו קולטם כהוגן, שאינו מוכשר לאגדם יפה בצרור החיים שלו. אלה העולמות ימצאו תיקונם במקומם, אצל המסוגלים לבנינם ושכלולם. אבל הוא צריך לרכז את חייו בעולמותיו הוא, בעולמות הפנימיים שלו, שהם לו מלואים כל ומקיפים את כל. חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם, גדולה ענותנית זו מאשרת היא את האדם, ומביאתו לשלמות העליונה, העומדת ומחכה לו, ובהיותו צועד בדרך חיים בטוחה זו, במסלולו המיוחד, באורח צדיקים המיוחד שלו, ימלא גבורת חיים ועליזות רוחנית, ואור ד' עליו יגלה, מהאות המיוחד שלו

8. עיין עוד עין איה ברכות פ"ט סימן סב: "תוכן חלישות הנפש בא על ידי מה שלא תמצא את ערך הכרת עצמה כראוי". חלישות זו היא היא המאפשרת את השפעת הנפשיות זו על זו המכונה עין רעה; שם פ"ט סימן קפג: "ביטול הרגש עד שלא יבחין בין טוב לרע ולא יעריך כלל ערך עצמותו הפרטית איננו ממעלת הנפשיות, ולא זאת היא התעודה הראויה לאיש המעלה".

בתורה, יצא לו עזו ואורו.

אורות הקודש, חלק ג, עמוד רכא

בפסקה זו לא עוסק הרב קוק במצבי משבר וריקנות, אלא בהדרכה שלפני מעשה. על האדם לזהות את שורש נשמתו, ויותר מכך, עליו לעבוד על פי ההכרה וההרגשה המיוחדת שלו. אם וכאשר יגלה שתכנים רוחניים מסויימים אינם נקלטים בו כהוגן, ידע הוא שאין זו דרכו ואין הוא זה אשר מוסמך ונדרש לעכלם ולהפנימם, וכתובתם הוא זולתו, בעל המאפיינים השונים.

ג. כל המסיבות שבעולם הם עצת ה' לתעודת האדם

נקודת מבט שונה מן האמור לעיל, המהווה תוספת והשלמה, מתבוננת על סוגיית המניעות והנפילות מנקודת מבטה של ההשגחה הא-לוהית:

'כל המסיבות שבעולם במצב האנושי, הם סוככות ע"פ עצת ה' שתהיינה מהם תוצאות להטבה של הנפשות שיסודן הוא קרבת א-לוהים והדעת את ה' ולכת בדרכיו'. (עין איה ברכות פ"ט, סעיף כז).

וכן הוא במקומות נוספים: 'כל מערכות לב כל נוצר וכל פרטי וכללי הדברים שיביאו את האדם לידי השלמתו. הנה זאת היא מכלל החכמה הא-לוהית שלא יחסר כל בה' (שם, שם סעיף כג).⁹

האירועים השונים שעוברים על האדם מידי יום או במהלך חייו מגדול ועד קטון, ערוכים ומתוכננים כולם להשיג את המטרה של השלמתו האישית והבאתו לכלל שלמות מוסרית ודעת ה'.

כל אלו ערוכים ויזומים ע"י אדון כל המעשים שהכל ברא לכבודו. לשם השגת 'מטרה' זו: 'יסד המלך, מלכו של עולם, גזר דין תמידי בהנהגתו עם האדם בדברים מתמידיים, רעות מקריות קטנות ותדירות כדי לתקן טבעו הקבוע' (עין איה ברכות פ"ה סעיף לז).

תכליתם של הכישלונות והמניעות לעורר את האדם לתיקון, לשינוי ולתשובה. רמיזות ותזכורות אלו יעוררו את האדם ויוציאוהו משלוותו הפנימית לעשייה ועבודה, שראשיתה בנפשו פנימה בתיקון מידותיו הפגומות או הקטנוניות. ובנוסף לכל אלו, יתבונן האדם וישכיל בדעת ה' ש'מבין אל כל יצוריו'.

הוראה זו בשונה מהאמור לעיל אינה מסתפקת בהכלה, בקבלה עצמית או בהמתנה, אלא דורשת ניתוח חשבון ושינוי מעשי.

ו. השוואה וסיכום

הרב קוק ור' נחמן

בדברים דלעיל הוצגו נתיבם שונים המתמודדים עם קשיים בהתנהלות בחיים בכלל ובעבודת ה' בפרט. אנסח בקצרה את עיקרי העצות שעלו במהלך הדברים: המניעה בשביל החשק, מניעות חיצוניות לעצמיות, תיקון ולכתחילה אריבער.

עצות שונות אלו כפי שנראה עוסקות במצבים שונים והן גם צומחות, להבנתי, מתוך רקע רוחני שונה, המתורגם לשפה ועבודה נפשית שונה.

הדגשת התיקון וההכרה בממשיותה של העצמיות בולטות בדברי הרב קוק, לעומת עולם הגעגוע והכיסופים שבולטות בדברי ר' נחמן.

ר' נחמן עסק בעיקר בהתמודדות שבין הפנים והחוץ. לאמור, האדם שואף להשיג הישג ומטרה קדושה וחיובית ובמהלך הדרך הוא נתקל בקשיים. הקושי הוא קושי יישומי-מעשי שאינו מאפשר לו להשיג את מטרתו. לעומתו, הרב קוק עוסק בהתמודדות שכולה פנימית. על האדם עוברים מדי יום אירועים (שבחלקם הגדול הוא שותף פעיל) שליליים או קשים, הסותרים את עולמו הרוחני כפי שהוא מכיר ויודע. הקשיים והכישלונות אף שהם

9. עיין עוד עולת ראיה, ח"א ד"ה שעשה לי כל צרכי: 'כל הדרוש לו באמת למדת תכלית טובתו האמיתית נעשה ונשלם בחמלת אב הרחמים...'

נובעים מן העולם החיצוני, עיקר הבעייתיות שבהם היא משמעותם הפנימית עבור האדם והשאלה האם יש לראות בהם סימן ואות למצבו האמיתי של האדם. לאדם המתקשה מתעורר ספק בעצמו שמא הערכתו העצמית שגויה.

במבט ראשוני נראות העצות של הרב קוק ור' נחמן קרובות ואף זהות במרכיבי ההמתנה והעקשנות. ר' נחמן מורה לאדם להמשיך לשאוף ולרצות למרות הקשיים, לפחות במישור הרצוני הפנימי, והרב קוק אף הוא מורה לאדם להמשיך ולהתעלם מקשיים אלו. ואולם הבדל גדול עומד בבסיס הוראות שונות אלו. עצתו של ר' נחמן מורה על תהליך של התגדלות, הוספת ובניית הרצון והחשק, ואילו אצל הרב קוק ההמתנה וההתעלמות נובעת מן ההכרה הפנימית במהותו ומדרגתו האמיתית של האדם (הנוכחית או זה שעומדת להתגלות). הרב קוק קורא לאדם לזהות את ערכו האמיתי שבקדושה, ולסמוך ולהאמין בו אף ביום סגריר.

העקשנות עליה דיבר ר' נחמן היא עקשנות בתפילה וברצון להשיג מבוקש רוחני, וזאת צריכה להמשיך חרף העיכובים והמניעות. לעומת דבריו של ר' נחמן, האדם אליו מופנית הדרכתו של הרב קוק מצוי במבוכה פנימית, אין בו את הבהירות וממילא גם לא היכולת להתעקש על דבר מסויים, שכן הוא מרגיש ריקנות וקושי בתוכו. הדרכתו של הרב קוק, המתאימה לאדם המכיר במעלתו, היא לשוב אל הכרתו הסובייקטיבית כפי שהוא מכיר ויודע את עצמו, ולתת אמון בעצמו בהכרתו זו חרף מצבו הנוכחי. הכרה זו תלמד שמה שמתחולל בו עתה אינו משקף נכוחה את מצבו האמיתי. ר' נחמן מורה על התעצמות והגברה, והרב קוק מורה על השקטה והסחת הדעת מהמחשבות והרגשות הנוכחיים.

הבדלים אלו אינם עניין של מה בכך. החשק והרצון בדברי ר' נחמן מתאימים ומשקפים את עולמו הרוחני של עובד ה' הברסלבי שכל עבודתו היא געגועים ותשוקה; המניעות והקשיים הם 'אמצעים' ראויים ומבורכים בשפת העבודה של ר' נחמן.

הדרכתו של הרב קוק להתעלם מן הבלבול והקושי, וההשענות על ההכרה העצמית, מבטאת אף היא עמדה רוחנית כוללת, המכירה בקיומה של עצמיות אישית מגובשת ושורשית, ויותר מכך, היא אף מבטאת הכרה באמון המלא שהאדם יכול וקורא לזהות את עצמיותו. עבודתו של הרב קוק, כך נראה, מלווה בשקט פנימי, בריכוז ובהתבוננות פנימית. אש ומים.

בהדרכה האחרונה שהובאה בדברי הרב קוק ניבט הבדל מהותי נוסף. הרב קוק קורא לאדם לתיקון ותשובה. המסיבות השונות העוברות על האדם, שולחות אותו אל הממשיות של העולם וחייו הפנימיים, ודורשות ממנו תיקון. ולעומתו, ר' נחמן מתמקד בגעגועים הפנימיים ובכיסופים.

אדמו"רי חב"ד ור' נחמן

על פניו דברי האדמו"ר מחב"ד אינם קשורים לנושא שכן עצותיהם של ר' נחמן והרב קוק עוסקות באדם הנתקל בפועל בקשיים וכישלונות, ואילו דברי האדמו"ר מהווים עצה שלפני מעשה והם מעין רפואה מונעת. ואולם, אני רוצה לטעון שגם בדבריו יש התמודדות עם קיומם של קשיים צפויים. האדמו"ר מודע לכך שכל אדם בהתנהלותו עומד להיתקל בקשיים מעשיים שבוא יבואו. עצתו, בנוגע לכך, היא לפעול מלכתחילה באופן שפורץ גדרות ומתנהל ברחבות, כך שהללו לא יאיימו כלל ועיקר. כל עיקרה של הדרכת 'לכתחילה אריבְּעָר' הנוגעת לתכנון הצעדים שלפני הקושי, היא עצמה מורה על השונות והאחרות שבעבודת ה' החב"דית. בשונה מר' נחמן העוסק בדרכים שונות לפרוץ את המניעה וללמוד ממנה, האדמו"ר בדרכו מורה על דפוס התנהגות ביחס לעולם שמקרין עליונות רוחנית ונפשית שהיא עצמה מונעת את קיומם של הקשיים.

המצב בו מתאר ר' נחמן את האדם כעומד בפני קושי ומחסום, הוא מצב לא ראוי מבחינתו של האדמו"ר שכן זוהי מחשבתם של בני האדם שמחכים למכשול ומנסים לעבור אותו. העמדה הרוחנית מביטה על עולם החומר, ועל הקשיים והחוקיות שבו בעליונות בוטחת ומאמינה שה' בעזרו. ומכוחה זה, יתפוגג רובם של הקשיים. ניתן לומר בהקצנה שר' נחמן הוא בעצמו מושא הביקורת של האדמו"ר הזקן. שכן, הוא זה שמגיע למכשול ונתקל בו. מובן הוא שמבחינת עולמו של ר' נחמן מכשול זה הוא מתנה שעשויה לעורר ולקדם אותו. אך, לעומתו

אדמו"רי חב"ד צופים פני עתידו של מכשול וקושי ואולם עצתם היא לפעול מראש ברחבות ובבטחון בה' כך שכל אלו לא יופיעו. ניתן אף להוסיף ולחדד שמציאותו של מכשול וקושי בעולם עפ"י אדמו"רי חב"ד מהווים הזדמנות להוציא לפועל את התנועה הנפשית המיוחדת של 'לכתחילה אריבער'.